

I. KÖZLEMÉNY

FÜLÖP MÁRIA

Tanítónő

UND

Győr- Sopron m

Und nemzetiségi község. Körülbelül az 1500-as évektől lak lakják az idevándorolt és idetelepített horvátok, akik a čakavski dialektust beszélik. Életmódjuk, szokásaik, berendezési tárgyaik néha azonosságot mutatnak a magyar lakosokéval, de sok területen különbségeket is felfedezhetünk. Pl. az asztalok felépítés, az ágyak, szekrények, bölcsők díszítése, festése, színezése.

A családok nádfedeles vagy zsuppal fedett hosszanti és kereszties alaprajzú lakóházakat építettek. Több család, néha több nemzetség is lakta egyidőben azokat, ahol is közös volt a konyha és néha a szobák használata is. A lakószobák alapterülete ennek következtében is elég nagy (kb. 25—30 m²) volt.

Az undi horvát szobabelsők felkutatására leírására oly módon volt lehetőségem, hogy a fennmaradt anyaggal a tulajdonosok segítségével ismerkedtem és az idősebb emberek emlékezetére támaszkodtam. Több lakóházat megvizsgáltam, s a tapasztalt valamint a kapott ismeretanyag alapján próbáltam általánosításokat levonni. A gyűjtött anyag elsősorban a szegényebb réteg életkörülményeit reprezentálta.

Munkán talán nem szolgál teljességgel, de a fellelhető anyag sem nyújthat ma már teljes képet a

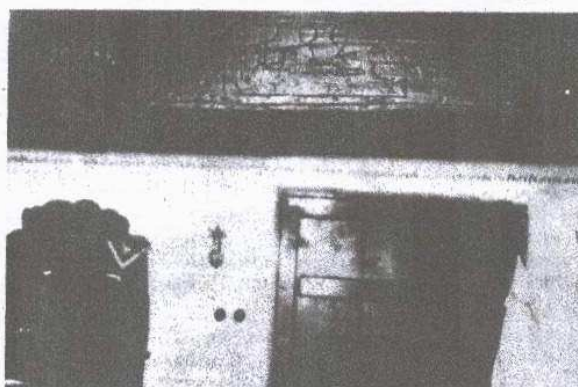
régmúltról. Lehetőségeimhez mérten azonban kérdezősködtem, kutattam, figyeltem, hogy a leírtakkal az Önök segítségére is lehessenek.

A felmért lakószoba fontosabb adatai

1. Fő út 2/a. (*I. - 1. ábra.*)
2. A tulajdonos neve: Petkovlts János. Az építető feltehetőleg Petkovits Lőrinc volt erre a mestergerenda felirata alapján következtethetünk:
LO PETKOV - Lovre Petkovlts - Petkovits Lőrinc. (*I - 2. ábra.*)
3. A tulajdonosok foglalkozását visszamenőleg Pontosan meg nevezni nem tudják. Valószínű, hogy többségük mezőgazdasági munkával, állattenyésztéssel foglalkozott, bár volt a családban rendőr— kapitány is.

I-1. ábra, A Fő ut 2/ a számú lakóház udvar feléli homlokzata.

I-2. ábra, A mestergerenda részlete a faragott évszámmal.

A felmért lakóhelyiség több jellemzői

4. A helyiség mennyezete gerendás. Fagerendák hidalták át a teret, ezeken helyezték el a deszkákat, Szorosan egymás mellé téve.
5. A mestergerenda díszeten, illetve az évszám körül volt némi díszítés, ami az I – 2. fényképen látható is. A felirat alapján 1823 - ban épült a ház. Az évszámtól jobbra írták fel az építető

nevét Lo Potkov. A rnestergendán nem volt szokás semmit tartani. Néhány helyen ugyan rajta tartották a házi készítésű mosószappant és a keféket, de ez nem volt általános,

6. A falak döngölt sárból készültek. Színük fehér, pingálás vagy mintás festés nincs rajtuk, s az adatközlő állítása szerint nem is Volt. A környező horvát községekkel (Kópháza, Horvátzsidány) ellentétben Undon a falakba nem építettek vakablakokat. Építőáldozat fajba helyezése sem volt szokásos.
7. A helyiség padlózatát átalakították. Eredetileg agyag (földpadlózat) volt, amelynek tisztítását szükség szerint, de ünnepek előtt mindenkor elvégezték. A tisztítás a gazdasszony feladata volt. A tisztítószer agyag, pelyva, víz és marhaürülék keveréke. Ezt kenték fel a földre. Száradás után (félnap, egy nap) felsöpörték a be nem ívódott pelyvát, majd a bútorok alatt ás a falak mentén vékony csíkban sárgára festették a padlót
8. Az ablakok belső mérete 100 x 130 cm, a külső keret 70 x 107 cm. A hideg ellen oly módon védekeztek, hogy az ablakkeretet kívülről jobban befalazták. A keret fából készült, színe barna kétszárnyas és szárnyanként három-három ablakszem van benne (üvegből). A helyiségen eredetileg két ablak volt, de az utcai oldalon lévő beépítették, mert a járművek esőzés idején felszórták rá a sarat. (A ház szorosan az úttest mellett helyezkedik el.) Az ablak díszje a cserepes virág, általában muskátli volt. A függönytartó henger alakú bot, erre húzták rá a függönyt. Sötétítő függöny a két-két alsó ablakszemet takarta. Anyaga fehér vászon, lyukacsos kivarrt mintákkal.
9. Az ajtó (120 x 190 cm) fából készült barna színű (Felső része az I - 2. fényképen látható.) Az ajtónyílásra többnyire vásári függönyöket helyeztek a legyek ellen nyár idején. Mintázatuk hosszanti csíkozású, több színű. Eredeti példánnyal nem találkoztam.
10. A szobát lakó- és hálóhelyiségnek használták és használják ma is. Ez azért volt így, mert a falu lakói zömmel szegények és nagy családosok voltak. A módosabbnak tartott „parasztkúriák” is csak helyi viszonylatban voltak gazdagok. Vagyoni helyzetüket összehasonlítva a környező falvak parasztkúriáival, az undi gazdák jelentősen lemaradtak azoktól. Ennek ellenére a módosabb családoknál itt is volt tisztaszoba.
11. A szobát hiža (szoba) nevezik.

A szoba berendezési tárgyai és használatuk

12. A jelenlegi berendezés (szekrény, asztal, kályha) tétesítésének ideje hozzávetőlegesen száz év.
13. A szoba berendezési tárgyai részben régi és eredet darabok, részben pedig kicserélődtek Míg régi eredeti ágyakat például a faluban ma már sehol sem találhatunk, régi asztal és szekrény még ma is több helyen használatos. A változások oka a társadalmi fejlődésen túl természetesen azzal is magyarázható, hogy ezek a berendezések bútorok nem időtállóak, elrongálódnak és a mindenkori igényeknek megfelelően kicserélték azokat. Az elmondások és a látottak alapján a lakószobáról az I. - 3. számú ábrán bemutatott vetületi alaprajzot készíthettem.
14. A szoba fő része az ajtóval szemben lévő asztalsarok. A vendégeket is elsősorban ezen a helyen fogadták és a szentképek is ezen a falrészen összpontosulnak. (**I. - 4. ábra.**)
15. Az előző pontban említetten kívül a szoba részeinek nem volt különösebb rangsorolása. Tél idején ugyan az emberek a kemence köré csoportosultak, de főhelyként változatlanul az asztalsarkot tisztelték.
16. A szoba fűtőberendezését a kemencéből átalakított csikótűzhely képezi. A kemence egy része megmaradt eredeti formájában. A csempe zöld színű és négyzet alakú, melynek közepe kör alakban kissé mélyített (**I. - 5. ábra.**).

A tűzhely körül az ülőhelyeknek nem volt kialakult megszokott rendje.

A kemence közelében a falon ruhafogas Van. Erre öreg kabátokat, ruhákat aggattak. Ugyanitt volt a szárítórúd is. (A fennmaradt példányok simák, díszítetlenek.)

17. A szoba bútordarabjai a következők.

- a) Ágy, két darab. Nem azonosak a faluban régen használt. elfüggönyözhető limbušsal. A nagy családos szülők a gyerekek részére az ágy alatt un. šupedit tartottak. Ez Lényegében egy kerekeken gördülő kiságy, amelyben nappal semmit, legfeljebb az ágyneműként használt kabátokat tartották.
- b) Szekrény, az ünnepi ruhák tároló helye. A községben található még egy festett ruhásszekrény, amelynek részletes leírását a 34. pontban adom.
- c) Asztal, sarokpad. (**I. – 6. ábra.**) Koruk kb. száz évre tehető. Készítésük helyét nem sikerült megtudnom. A sarokpadon kisebb változtatások (festés, asztalosmunka) vannak. Elhelyezése változatlan.
- d) Hormarič – tárolószekrény. Felső részén csészék, poharak, fiókos részében használati tárgyak vannak.
- e) Székek közül néhányat, de van köztük olyan is, amelyik kisebb alakítással ma is őrzi régi formáját.
- f) Láda: egyszerű vaskos, díszítetlen. A hétköznapi fehérnemű tárolási helye.

A fenti /a-f/ pontokban leírt bútordarabok a tárgyalásom kiinduló anyagául szolgáló lakószoba berendezési tárgyai. A felsoroltakon kívül használatos volt még subplot is, ami egy háromfiókos szekrény, elsősorban a használatban lévő ruhaneműk tárolására.

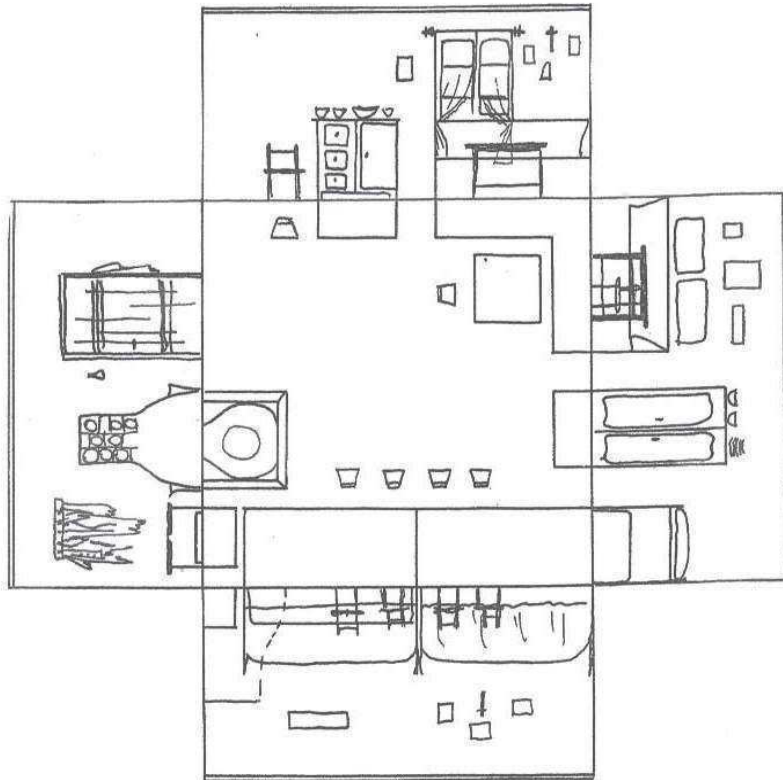
Az asztal és környéke

18. Az asztal jellemzői: a fiókrész nem az asztal középső, hanem alsó részében Van; felső rakodó felülete kihúzható, eltolható és így a középső részhez — amely iratok, fontosabb okmányok helye volt - hozzá lehetett félni, illetve el lehetett zárni.

Az asztal általában a bejárattal szemben állt. Étkezésen kívüli időben rajta tartották a vizeskannát és a poharat. Az asztal fiók az 5-7 kg-os házikenyer tárolási helye A kenyeret nagy becsben tartották, ezért kellett a szoba fő helyén ruhával letakartan tárolni. Az asztalfiók két részből állt elülső részében az evőeszközöknek volt helye, hátsó részében a kenyérnek (**I. – 7. ábra.**). Az asztalon gyúrták a tésztát és itt végeztek el különböző házi munkákat, De az asztalon soha sem pelenkázhattak. (Indokot erre vonatkozóan nem kaptam.) Tilos volt az asztalra cipőt tenni, mert az halált jelentett

A sarokpad a gyerekek tanszereinek volt a helye. Alatta tárolták a használatban lévő cipőket

19. Az asztalra étkezés után terítőt helyeztek A hétköznapi és az ünnepi terítő csak a díszítés gazdagságában különbözött egymástól. Nem volt szokásban több terítőt egymásra teríteni. A hétköznapi terítő anyaga házi szövésű fehér Vászón, közepén rózsaszínű hímzett mintával. Ezt a szélein aszúrozták, a vásznat kb. egy centiméter szélességben rojtozták. Az ünnepi terítő anyaga, aszúrozása és rojtozása azonos a hétköznapi terítőével, a hímzett csíkok száma azonban nem egy, hanem kettő, s ez a terítő két oldalán párhuzamos elrendezésben van. A hímzés színe piros. Ez az abrosz ünnepnapok idején volt az asztalon.
20. Karácsony éjjelén fonott kalács (a reggeli kávéhoz), fokhagyma és rózsafüzér került az asztalra. A fokhagymát az éjféli mise után az állatokkal megetették, hogy jobb étvágyuk legyen. Az ünnep ideje alatt az abroszon összegyűlt morzsákat a tűzben elégették

I-3. ábra. Lakószoba vetületi alaprajza.

I-5. ábra. Kemencéből átalakított csikótűzhely.

I-6. ábra. Asztal és sarokpad, sarkos elrendezési lakószobában.

Az ünnep Ideje alatt nem volt szabad söpörni, mert akkor a szerencse elmegy a háztól. Ugyanilyen Indok alapján a terítőt som volt szabad kimosni az ünnep hetében.

21. Az említett szokások közt ma már nagyon keveset őriznek, s azt is csak néhány család Az ünnepi asztal terítése karácsony este ma már csak a fonott kalács és a rózsafüzér.
22. Húsvétkor a hétköznapi abroszt /!/ terítették az asztalra. Sonkaszentelés előtt semmi mást nem tettek rá, szentelés után ide került a sonka és a kenyér. Az összegyűlt morzsákkal ugyanúgy Jártak el, mint karácsonykor.
23. Nem volt szokásban temetés éjszakáján a halottnak teríteni. A virrasztókat azonban a virrasztás befejeztével itallal kínálták.
24. Az asztal közelében - mivel ez volt a szoba fő helye - a falon szentek képeit helyezték el (**I. - 4. ábra.**). Szekrénykéről, celláról nem tettek említést adatközlőim, illetve nem tudnak róla.
25. – 28. Az asztal étkezési helyül szolgált ünnepnap és hét köznap egyaránt. A családtagok asztal körüli elhelyezkedését az **I.-8. ábra** mutatja A nagy családnál, ha az asztal körül nem jutott mindenkinek hely, úgy azok a gyerekek, akik az előző napokon étkezés alatt rendetlenkedtek vagy valamilyen másfajta vétséget követtek el, a kemencénél, illetve a mellette lévő ládán ettek.

A férfi vendégek az asztalnál, az apa mellett, a vendégek nő tagjai a férfi vendégek mellett kaptak helyet A gyerekek ilyenkor a kemence mellett vagy a vendégek étkezése után az asztalnál étkeztek. A rokonsági foktól függően voltak közelebb vagy távolabb a vendégek ülőhelyei a gazdától. A háziasszony külön helye azzal magyarázott, hogy ő szolgálta le az ebédet és ily módon a szabad mozgása biztosítva volt.

Különleges alkalmakkor (keresztelő, disznótor, stb.) az asztal körüli elhelyezkedés hasonló volt a leírtakhoz..

Az ágyak és környékük

29. Az ágyakat a fal mellett többnyire hosszanti irányban helyezték el. (Eredeti régi ágyat már nem találtam, csak a soproni Liszt Ferenc múzeumban láttam.) Az egyik limbušban, elfüggönyözhető ágyban aludtak a szülők, a másokban a gyerekek, a család létszámától függően akár négyen is. Ha több volt a gyerekek száma, úgy ezek az ágy alatt tévő šupedinben aludtak. (A šupedin a buvóágy megfelelője lehet.) A limbušnak négy magasított lába volt, a normál ággyal azonos magasságban a fadeszkákon volt, a normál ággyal azonos magasságban a fadeszkákon volt a štrószok (szalmazsák), ezen a lepedő és az ágynemű. A magasított lábak végén az ágyat deszkákkal lefedték, az oldalát pedig elfüggönyözték. Így zárt jelleget kapott a fekvőhely. A limbušt afüggöny valamint a magasított ágydeszkák faragásai, festett mintái díszítették.
 30. A gyerekágyas asszonyok ágyának felszerelési módja különbözött az általában használt függönyös ágytól. Amíg az állandó jelleggel használt függöny két egyenlő részből állt és a közepén összehúzható volt, addig a szülő nő ágyát egybeszabott és díszesebben aszúrozott függöny takarta. Ezt a keresztiszülő szerelte fel az ágyra, közben rontás ellen a következőket mondta: va ime Božje (Isten nevében) és rózsafüzért tett az ágyba. Ezt a függönnyt hat hétig tartották fent. A gyermek egy ágyban feküdt az anyjával, a bal (felöli oldalon külön párnán, majd kb. hat hét után az ágy mellé állított bölcsőbe tették
- A boszorkányok ellen úgy védték az anyát és gyermekét, hogy a seprűt az ajtó melletti sarokban megfordítva állították fel. A gyermek csuklójára és sapkájára felső részére piros szalagból csokrot kötöttek.
31. Díszágyat a községben ma már nem tartanak. Az adatközlők is főleg a párnákra emlékeznek, magára az ágyra már kevésbé. A díszpárnák egyik oldala különböző színű és nagyságú hímzett szalagsíkokkal volt díszítve. Díszessé tarkasága tette. Ha a színek mosás közben megfakultak, a párnákat mindennapi használatba vették. A díszágyat vendég érkezésekor

bontották meg

A díszágy alatt semmit, a limbuš alatt alatt 17/a. és a 29. pontban említett šupedint tartották a nagycsaládos szülők.

32. A szobában nappali pihenésre szolgáló heverő nem volt, alkalmanként a padra vagy a padláson a szénába feküdtek le pihenni

Ülőbútorok, tárolóbútorok

33. A szobában használt székek kétféle változatával találkoztam: masszív felépítésű, díszítetlen székek, és olyanok, amelyeknek ülőlapja kukoricahéjből volt fonva.

34. Tárolószekrény: a 17/d pontban már ismertettem.

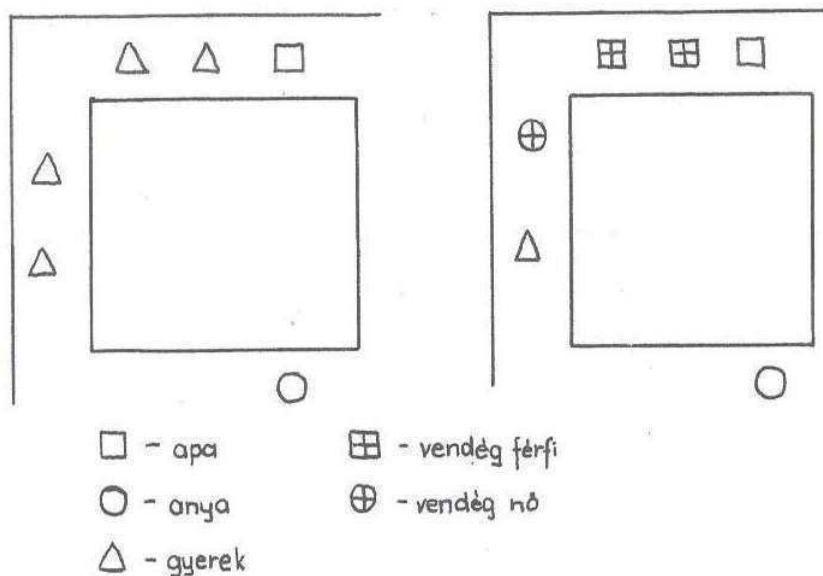
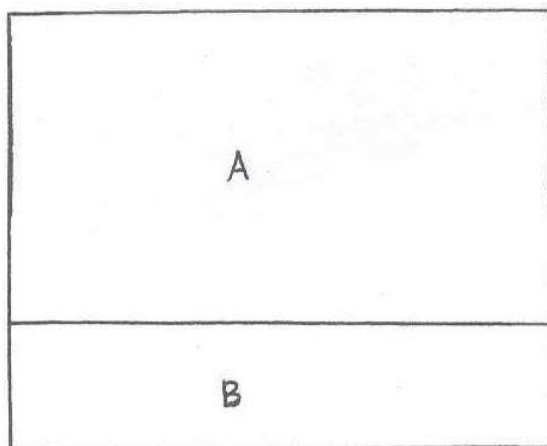
Sublot: bemutatása a 17. pontban.

Ruhásszekrény: fényképe az 1 - 9. ábrán. A szekrényt sajnos átfestették, így csak az itt - ott áttetsző minták alapján lehet következtetni a díszítés motívumaira, de a színekre már nem. Az ajtók négy egyenlő szemből állnak: a szem alsó részén, középen egy szívmotívumtól egy egyenes vezet egy háromlevelű stilizált tulipán felé. A szár két oldalán két - két rózsamotívum van, közbeékelte levelekkel. A négy sarokban egy - egy rózsamotívum látható. A két felső szem szívmotívumában a tulajdonos nevének kezdőbetűi: F.P. (Fazekas Pál), az alsó két szem szívmotívumában pedig a készíttetés időpontja, 1833 (vagy 1855) található. Az évszám két utolsó száma nem vehető ki tisztán. A rózsa és a tulipán kedvelt díszítőmotívum volt a községben, amint azt későbbben a bölcső díszítettségénél is látni fogjuk.

Az ülőbútorok és tárolóbútorok elhelyezését a vetületi alaprajzon mutatom be.

I-7. ábra.

Az asztalfiókban
A, a kenyér helye,
B, az evőeszközök
helye.

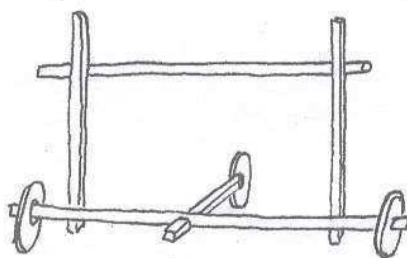
I-8. ábra. Ülésrend az asztalnál a család étkezése, illetve vendég érkezése esetén.

Kiegészítő tárgyak

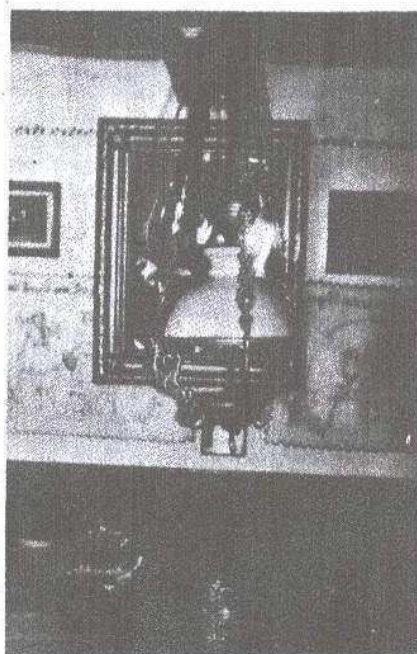
35. A tükört a két ablak közti falon helyezték el. Környékére a vásárból hozott vásárfiákat tették és barkaszenteléskor a barkát. Ez utóbbi szokás családonként változott: volt, ahol a fel szentelt barkát a mestergerendára tették.
36. A szobában használt gyermekbútoroknak a következő változatai ismeretesek.
- Bölcső: formáját és faragott díszítését az **I. - 10. ábra** mutatja. Szalmazsákkal vagy párnával bélelték. A bölcső helye az anya ágya mellett volt, hogy azonnal a gyermek segítségére legyen, ha az éjjel felsírt. A bölcső festése eredeti színeiben pompázik. Az egész fafelület kékes - zöld színű, az első és hátsó részen látható díszítés alapfestése piros, a rózsamotívum pedig barnásbordó. Az oldallapokon látható téglalap alakú rész világosabb, piros, a sötétebb pedig sötétbordó; hasonló a tulipánmotívum és a levelek színe is.
 - Hodajka - járóka. A leírást és az **I. - 11. ábrán** látható vázlatot a hallottak alapján készítettem. Fennmaradt példányt nem találtam. Fából készült, mérete igazodott az 1 - 2 éves gyermek nagyságához. Formája két keréken gördülő léchez középen derékszögben kapcsolódott egy szintén keréken gördülő rész. (Ez a háromszög forma szolgálta a stabilitást.) A hosszabb tengelyre volt ráépítve a gyermek kézmagasságában a fogódzó keresztléc.

37. Textília díszítésről adatközlőim nem tudnak, a jelenlegi díszítések új keletűek.
38. A szobák falát főleg szentképekkel díszítették. Családi fényképeket elvétele után találunk csak, és ha igen azok többnyire házasságkötéseket vagy egy - egy családtagot örökítettek meg. A szentképek elrendezése családonként különböző. Az **I. - 4. ábrán** egy látott lakószoba képeinek elhelyezési vázlatát mutatom be. Az asztalfőnél elhelyezett szentképek sokasága szintén bizonyítja, hogy az asztal környéke a szoba fő helye.
39. Az óra a szekrény tetején állt. Ha faliórája volt a családnak, azt az asztalsarok melletti valamelyik falra akasztották.

Az ajtó mellett volt a szenteltvíztartó és rózsafüzértartó. Lefekvés előtt és a templomból való hazatérés után használták.

I-11. ábra. Hodajka - járóka vázlatos rajza (elmondás után).

I-12. ábra. Villanyvilágításra átalakított petróleumlámpa.

A törölközőtartó egy gömb végű szeg, amelyet az félfába vertek.

40. A szobát díszítő cserépfelszerelésről eltérő információkat kaptam. Volt, aki nem tud róla, és volt aki mázolt, festett cserép edényekre emlékszik, amelyek egy faragott deszkára voltak felfüggesztve. E kérdés tisztázása további kutatást érdemelne, mert a kevés tényanyag nem ad elég alapot az általánosításra.
41. A használati eszközök tároló helye az asztalfiók és a hormarič, a tálalószekrény volt. Élelmiszert a konyhában tartották. Állatokat a szobában nem tartották, legfeljebb a kotlóst egy

szalmával bélelt kosárban, ha korán ültették.

42. Úgy mondják, hogy az undi asszonyok híresek voltak tisztaságukról. Takarításra, pontosabban rendteremtésre naponta sor került. Szombatonként felújították a szoba sárgára festett padlórészeit (ágy, szekrény, asztal alatt), valamint a csíkozást a fal mentén. Nagytakarítást ünnepek előtt végeztek, szobafestést ősszel (október) és tavasszal (május).

A szobát díszít textíliákat - amennyiben voltak - ünnep és szobafestés előtt mosták lúgban (hamuból készült vizes oldatban), házi készítésű faggyúszappannal. A keményítőt burgonyából vagy lisztből készítették.

43. Vagyoni helyzetet is tükrözött a petróleumlámpák formája, kivitele. Az **I. - 12. ábrán** villanyvilágításra alakított petróleumlámpa látható.